

Tolmačenje v institucionalnem okolju

Romana Mlačak

Abstract

The present paper investigates the cooperation of actors responsible for the successful transmission of the message in the institutional setting of the European Parliament (EP). A corpus of source and target texts from a randomly selected EP plenary session was analysed. In the first phase of the experiment, two groups of students comparable in terms of gender and age assessed 50 speeches interpreted from English into Slovenian. In the second phase, it was tested how interpreters strategically employ omissions in the actual conference setting, whereby omissions were classified in line with the risk they pose for communication aims. The pragmatic impact of individual omissions was assessed by experienced conference interpreters. The findings suggest that interpreters are an additional subjective factor and that members of EP do not sufficiently consider the characteristics of the EP multilingual setting when they draft their speeches as they lack awareness about the features and limitations of interpreter-mediated communication.

Key words: interpreting, institutional setting, actors, interpretation field, cooperation

Ključne besede: tolmačenje, institucionalno okolje, tolmaško polje, sodelovanje

1 UVOD

Tolmačeslovje je velikokrat razumljeno kot poddisciplina prevodoslovja, ki nikoli ni v popolnosti sovpadala s poglobitnimi trendi krovne discipline, temveč je zanjo značilen eklektični pristop in črpanje iz drugih ved, kot so psihologija, pragmatika, analiza diskurza in besediloslovje. Posledično so se oblikovali različni pristopi, s katerimi so skušali preseči omejitve, ki izhajajo iz kompleksnosti spremenljivk pri večjezični komunikaciji, težavnega dostopa do avtentičnega gradiva, nepripravljenosti in nelagodju tolmačev, da sodelujejo pri eksperimentih, nadzora spremenljivk in odsotnosti enotne metodologije.

V začetnih študijah (Oléron in Nanpon 1965; Goldman-Eisler 1967; Gerver 1969; Barik 1973) so se osredotočali na psiholingvistične in nevrolingvistične vidike, kjer v eksperimentih niso nujno sodelovali poklicni tolmači, parametri pa pogosto niso bili prilagojeni značilnostim konferenčnega okolja. Na spremembo paradigme so vplivali raziskovalci, ki so upoštevali dejanske pogoje tolmačenja, postkolonialistično prevodoslovje, poudarjanje družbeno-kulturnega in ideološkega konteksta ter študije s področja nekonferenčnega tolmačenja, v katerih so analizirali aktivno vlogo tolmača, kar je spremenilo predpostavko o tolmaču kot tihem in nevtralnem udeležencu (Wadensjö 1998; Kadric in Pöschhacker 1999; Inghilleri 2003, 2005).

V sodobnih raziskavah se preučuje, kako tolmači vplivajo na interakcijo in odnose med udeleženci ter kako se kažejo in reproducirajo razmerja moči med posamezniki ter družbo. Širok spekter raziskav skuša zajeti družbene povezave in predstaviti komunikacijske ter kognitivne modele, kar kaže, da je tolmačeslovje od časa, ko so ga obravnavali zgolj kot preizkusni poligon za eksperimentalno psihologijo, zelo napredovalo.

V raziskavah o prevajanju in tolmačenju v EU se obravnavajo teme s ciljem celovitega opisa v največji prevajalski in tolmaški skupnosti na svetu. Množična produkcija besedil v institucionalnem okolju omogoča oblikovanje korpusa, na podlagi katerega se sklepa o (ne)obstoju institucionalne kulture. Poleg besedil se poudarjajo akterji v prevodnem polju, ne zgolj prevajalci in tolmači, tako da se analizira, kako avtonomni so kulturni posredniki.

Vuorikoski (2004) je ob upoštevanju Barikove (1973) kategorizacije izpustov, napak, sintaktičnih in kohezivnih neskladij analizirala kakovost tolmačenja na plenarnem zasedanju Evropskega parlamenta (EP). Iz korpusa izhaja, da je pri podajanju, ki je bolj prilagojeno ustnemu diskurzu, manjše število izpustov in napak.

Iz strokovne literature (Marzocchi in Zuchetto 1997; Beaton 2007), ki opredeljuje različne žanre v EP, ugotovimo, da so zaradi časovno omejenega okvira

na plenarnem zasedanju govori posredovani z veliko hitrostjo. Primerna hitrost govorca je predpogoj za kakovostno tolmačenje, saj zagotavlja ustrezno kognitivno obremenitev možganov tolmača. Poleg kompetence tolmača na kakovost tolmačenja vplivajo hitrost podajanja, priprava pred tolmačenjem, poznavanje tematike in sodelovanje vseh akterjev v tolmaškem polju. Cilj naše raziskave je bil ugotoviti možnost ocenjevanja tolmačenih govorov v EP ter opredeliti vpliv sodelovanja med tolmačem in govorcem (hitrost podajanja, individualna kompetenca tolmača) na kakovost tolmačenja.

2 EKSPERIMENT: GRADIVO, KORPUS IN POGOJI DELA

Raziskava temelji na korpusu razprav s plenarnega zasedanja EP marca 2011. Govori so preneseni s spletne strani EP.¹ Uradnega dovoljenja za snemanje nismo pridobili, saj je na spletišču navedeno, da je uporaba gradiva dovoljena v raziskovalne namene ob omembi vira. Anonimnost tolmačev je bila zagotovljena.

Za korpus je bilo izbranih 50 govorov v angleščini, ki so jih slovenski tolmači tolmačili v slovenščino. Izbor je bil nujen, če naj bi se oblikoval obvladljiv korpus za analizo, ki bi odražal raznovrstnost in posredoval zadostno količino podatkov. Korpus vsebuje govore v trajanju 1 ure in 30 minut.

Da bi se izognili naključnim ugotovitvam, ki bi bile posledica prevelikega vpliva enega govorca ali tolmača, v korpusu noben govorec ali tolmač ni zastopan z več kot 3 govori. V korpusu je 19 različnih tolmačev, ki imajo vsaj 5 let izkušenj in redno delajo na plenarnem zasedanju in 32 različnih poslancev, ki so govorili v maternem jeziku, tj. angleščini.

Slovenska kabina je v drugem nadstropju dvorane, v kateri potekajo plenarna zasedanja. Iz kabine so poslanci vidni nerazločno, nemogoče je razbrati njihovo obrazno mimiko in gibe, očesnega stika ni mogoče vzpostaviti, kar vpliva na interakcijo, prav tako pa tudi poslanci tolmačev v kabini ne morejo videti.

Z oblikovanim korpusom iz naključno izbranega plenarnega zasedanja EP je bilo preverjeno, ali se upoštevajo merila za kakovost tolmačenja, kako govorniki svoj prispevek prilagodijo tolmačenju in kako tolmači v izjemno težkih pogojih dela na plenarnem zasedanju uporabljajo izpuste kot strategijo, ki jim omogoča procesiranje informacij in obvladovanje komunikacijskega tveganja.

¹ <http://www.europarl.europa.eu/ep-live/en/plenary/last-plenary-session> (dostop 4. 8. 2013).

2.1 Potek

V prvi fazi eksperimenta je 20 študentov, primerljivih po spolu in starosti, poslušalo in ocenilo 50 tolmačenih besedil v slovenskem jeziku ob upoštevanju merila za kakovost tolmačenja. V vsaki skupini je bilo 10 članov, 5 moških in 5 žensk. Prva skupina je ocenjevala besedila v zaporedju 1–50, druga skupina je ocenjevala ista besedila v zaporedju 50–1 na podlagi spremenljivk za retorično dobro besedilo, ki so bile prilagojene potrebam raziskave (Bühler 1986; Kurz 2001): prepričljivost, razumljivost sporočila, tekoče podajanje, prijeten glas in melodija, splošna kakovost tolmačenja in idiomatičnost² na lestvici od 1 (najslabša ocena) do 5 (najboljša ocena).

Pred izvedbo eksperimenta smo udeležencem predstavili delovanje EP. Spremenljivke so bile razložene in ponazorjene s primeri. Pred eksperimentom sta bila izvedena testno poslušanje in ocena 5 govorov, po katerih so udeleženci lahko zastavili dodatna vprašanja.

Na podlagi opravljene statistične analize je bila oblikovana uvrstitvena lestvica 50 govorov. Izvirniki najboljše in najslabše ocenjenih tolmačenih so bili analizirani na podlagi 2 spremenljivk: a) hitrosti izvirnika in b) subjektivnega dejavnika (vloga posameznega tolmača). V drugi fazi analize je 5 poklicnih tolmačev analiziralo izpuste v tolmačenih besedilih na podlagi primerjave z izvirniki in jih ocenilo glede na tveganje, ki so jih posamezni izpusti pomenili za cilj komunikacije. Upoštevali smo 10 izvirnih besedil iz korpusa z najvišjo hitrostjo podajanja in 10 izvirnih besedil iz korpusa z najnižjo hitrostjo podajanja.

V prvi fazi analize so poslušalci vsaki spremenljivki dodelili oceno 1–5, medtem ko smo povprečno oceno govora določili na podlagi 9-stopenjske lestvice. Na podlagi statistične analize ocenjenih govorov je bila oblikovana uvrstitvena lestvica. Za statistično obdelavo podatkov smo uporabili primerne statistične teste. Zaradi velike razpršenosti, množice spremenljivk in različne pomembnosti posameznih spremenljivk, povprečje kot parameter ni primeren reprezentant populacije določenega vzorca. V tem primeru je ustrenejša faktorska analiza oziroma metoda glavnih komponent (*principal component analysis* – PCA), s katero namesto običajnega povprečja, kjer je prispevek posameznih spremenljivk enak, dobimo uteženo povprečje, kjer vsaka spremenljivka prispeva po pomembnosti (Tabachnick in Fidell 2001). Pri oblikovanju uvrstitvene lestvice govorov je treba ustvariti faktor za ocenjevanje vseh spremenljivk tolmačenja hkrati.

² Idiomatičnost je opredeljena kot sposobnost materne govornice, da pomen posreduje tekoče z izborom slovnično pravilnih konstrukcij ter slogovno in besedilno ustreznih izrazov. Drugače povedano, prevedeni govor mora zveneti slovensko, ne pa biti le prenos angleških konstrukcij oziroma kalkov angleških besed in preslikava govora v izhodiščnem jeziku.

S testom hi-kvadrat smo ugotavljali pomembnost razlike v številu ocen 4, 5 ter 4 in 5 skupaj med najvišje in najnižje ocenjenimi govori. S pomočjo Mann-Whitneyjevega testa in Wilcoxonovega testa z vsoto rangov smo ugotavljali statistično pomembnost razlik v ocenah in povprečnih ocenah, dobljenih z metodo glavnih komponent, med najvišje in najnižje ocenjenimi govori. Korelacijo med hitrostjo podajanja in povprečno oceno govora smo ugotovili s koeficientom korelacije ranga po Spearmanu.

V drugi fazi analize smo na podlagi našega korpusa s plenarnega zasedanja EP želeli preveriti, kako tolmači uporabljajo izpuste kot strategijo v dejanskem konferenčnem okolju, za katerega so značilni izvorni govori z visoko hitrostjo podajanja in veliko gostoto informacij.

V gradivo smo vključili 10 izvirnih besedil iz korpusa z najvišjo hitrostjo podajanja in njihova tolmačena besedila ter 10 izvirnih besedil iz korpusa z najnižjo hitrostjo podajanja ter njihova tolmačena besedila. Izpuste smo razvrstili glede na tveganje, ki ga predstavljajo za potek komunikacije. Pym razlikuje med izpusti nizkega tveganja (ang. *low-risk omission*) in izpusti visokega tveganja (ang. *high-risk omission*). Izpusti nizkega tveganja (2009: 95) so posledica splošne ekonomike upravljanja časa in ne ogrožajo bistvenih ciljev komunikacije, medtem ko izpusti visokega tveganja zmanjšujejo sporočilno vrednost izvirnega govora ter ogrožajo doseganje ciljev komunikacije in sodelovanje med udeleženci.

Navajamo primer iz našega korpusa, ki vsebuje izpust nizkega in visokega tveganja:

Izvirno besedilo: Thank you Mr President, like many colleagues here – and I thank **the rapporteur** (*izpust nizkega tveganja, pomen je jasen iz sobesedila*) for this report – I want to focus on the Mercosur trade talks, because **for us in Northern Ireland** (*izpust visokega tveganja, pomembna informacija, saj predstavi prizadeto stran v pogajanjih*), they have the potential to destroy the livestock industry.

Ciljno besedilo: Hvala lepa, gospod predsedujoči. Tako kot drugi kolegi bi se tudi sama zahvalila za to poročilo. Rada bi se predvsem osredotočila na trgovinska pogajanja z Mercosurjem, kajti ta pogajanja lahko uničijo sektor živinoreje.

Pri ocenjevanju izpustov visokega oziroma nizkega tveganja je sodelovalo 5 tolmačev, ki imajo vsaj 10 let poklicnih izkušenj. Pred analizo smo jim predstavili ozadje korpusa in razložili Pymovo kategorizacijo izpustov nizkega in visokega tveganja, ki smo jih podkrepili s praktičnimi primeri. Izpusti so bili označeni, ocenjevalci so morali glede na sobesedilo presoditi, ali gre v konkretnem primeru

za izpust nizkega ali visokega tveganja. Besedila niso bila razvrščena po zaporedju hitrosti podajanja, ampak so bila v poljubnem zaporedju.

Na podlagi ocen smo izpuste kvantitativno analizirali, pri čemer smo upoštevali število izpustov na 100 besed v izvirnem besedilu. Izpust visokega oziroma nizkega tveganja je bil določen na podlagi večinskega mnenja ocenjevalcev.

Preverjali smo 2 hipotezi. Prva temelji na predpostavki, da obstaja povezanost oziroma soodvisnost med hitrostjo podajanja in številom izpustov. Ker je pri izvirnih govorih z nižjo hitrostjo podajanja kognitivna obremenitev manjša in je tolmačem na voljo več časa za sprejemanje pragmatičnih odločitev, je izpustov manj. V drugi hipotezi izhajamo iz domneve, da so izpusti pri izvirnih govorih z nižjo hitrostjo podajanja posledica pragmatičnih razlogov in manjše kognitivne obremenitve, zato tolmači izpuščajo več odvečnih informacij, ki predstavljajo nizko stopnjo tveganja, medtem ko je v tej kategoriji govorov manj izpustov visokega tveganja. Ker je pri izvirnih govorih z višjo hitrostjo podajanja kognitivna obremenitev večja in je tolmačem na voljo manj časa za sprejemanje pragmatičnih odločitev, je število izpustov, ki predstavljajo visoko tveganje za cilje komunikacije in sodelovanje med udeleženci, višje.

Preverili smo, ali obstaja statistično pomembna razlika v številu besed na minuto med izvirnim in tolmačenim besedilom, in sicer ločeno za 10 najhitrejših in 10 najpočasnejših govorov. Uporabili smo t-test za odvisne vzorce ter Wilcoxonov neparametrični test predznačenih rangov. Razliko v številu izpustov med skupino hitrih in počasnih govorov smo preverili s t-testom za neodvisne vzorce ter Mann-Whitneyjevim neparametričnim testom.

2.2 Rezultati

Na podlagi uteženih spremenljivk se je oblikovala uvrstitvena lestvica v zaporedju 1–44. Nekateri govori so imeli isto oceno, zato so uvrščeni na isto mesto: štirje govori so zasedli 20. mesto, trije govori so uvrščeni na 26. mesto, medtem ko sta 2 govora zasedla 27. mesto. Pri analizi uvrstitvene lestvice na podlagi povprečne ocene smo ugotovili, da obstaja primerljiv razpon med najnižjo in najvišjo oceno pri 14 najvišje (1,90) in 14 najnižje ocenjenih govorih (1,85). Zato smo se odločili, da v nadaljevanju primerjamo obe skupini govorov.

V tabeli je prikazano število ocen a) 4; b) 5 in c) drugih ocen (1–3) pri 14 najvišje ocenjenih in 14 najnižje ocenjenih govorih na lestvici.

Tabela 1: Število ocen 4, 5 in drugih ocen pri 14 najvišje in 14 najnižje ocenjenih govorih

Spremenljivke	Ocene	Prvih 14 govorov	Zadnjih 14 govorov
Prepričljivost	4	141	55
	5	81	13
	Druge ocene	58	212
Razumljivost sporočila	4	134	73
	5	107	10
	Druge ocene	39	197
Tekoče podajanje	4	143	83
	5	82	16
	Druge ocene	55	181
Prijeten glas, intonacija in poudarki	4	124	50
	5	95	6
	Druge ocene	61	224
Splošna kakovost tolmačenja	4	151	68
	5	89	9
	Druge ocene	40	203
Idiomatičnost	4	155	116
	5	95	24
	Druge ocene	30	140

Iz rezultatov izhaja, da je razlika v številu govorov z oceno a) 4, b) 5 ter c) 4 in 5 skupaj med obema skupinama govorov statistično pomembna pri vseh spremenljivkah ($p < 0,001$).

Rezultati Mann-Whitneyjevega in Wilcoxonovega testa so pokazali, da je razlika v ocenah med 14 najvišje in 14 najnižje ocenjenimi govori statistično pomembna pri vseh kategorijah ($p < 0,001$).

Tabela 2: Statistični test^a

	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Pomembnost razlik ($p < $)
Prepričljivost	14269,000	53609,000	-13,576	,000
Razumljivost sporočila	12465,000	51805,000	-14,548	,000

	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Pomembnost razlik (p <)
Teško podajanje	17848,500	57188,500	-11,785	,000
Prijeten glas, intonacija in poudarki	11872,500	51212,500	-14,828	,000
Splošna kakovost tolmačenja	12850,000	52190,000	-14,494	,000
Idiomatičnost	19770,500	59110,500	-10,913	,000

Na podlagi Spearmanovega koeficienta korelacije ni ugotovljena povezanost med hitrostjo izvirnika, povprečno oceno govora in njegovo uvrstitvijo. Primerjali smo 14 najvišje in 14 najnižje ocenjenih govorov.

Na podlagi rezultatov zavrnamo hipotezo o povezanosti med hitrostjo in splošno kakovostjo tolmačenja v korpusu in potrdimo ničelno hipotezo, da ni povezave med hitrostjo in uvrstitvijo govora na lestvici.

Tabela 3: 5-stopenjska lestvica hitrosti

5-stopenjska lestvica hitrosti	Število govorov v korpusu/delež v odstotkih N/(%)
Do 140 besed na minuto	2 (4 %)
Med 140 in 160 besed na minuto	7 (14 %)
Med 160 in 180 besed na minuto	23 (46 %)
Med 180 in 200 besed na minuto	13 (26 %)
Nad 200 besed na minuto	5 (10 %)

Iz 5-stopenjske lestvice hitrosti, ki je bila oblikovana ob upoštevanju korpusa, izhaja, da je hitrost pri 4 % govorov iz korpusa do 140 besed na minuto, število besed pri 14 % govorov je med 140 in 160 besed na minuto, največ govorov (46 %) je v razponu med 160 in 180 besed na minuto, 26 % govorov iz korpusa je v kategoriji med 180 in 200 besed na minuto, medtem ko hitrost v 10 % primerov presega 200 besed.

V spodnji tabeli je predstavljena razvrstitev 19 tolmačev iz korpusa ob upoštevanju skupne povprečne ocene tolmača z uteženo spremenljivko na lestvici od 1–9 in povprečnih ocen pri 6 spremenljivkah na lestvici od 1–5.

Tabela 4: Lestvica 19 tolmačev iz korpusa

Skupna povprečna ocena tolmača (1–9)	Povprečna ocena tolmača prepričljivost	Povprečna ocena tolmača razumljivost sporočila	Povprečna ocena tolmača tekoče podajanje	Povprečna ocena tolmača prijeten glas, intonacija in poudarki	Povprečna ocena tolmača splošna kakovost tolmačenja	Povprečna ocena tolmača idiomatičnost
K	3,42	2,53	3,45	2,70	2,97	3,55
P	3,63	2,92	3,25	2,78	3,03	3,48
B	3,70	3,00	3,10	2,58	3,08	3,45
J	3,80	2,90	3,25	3,25	3,30	3,60
S	3,85	3,20	3,37	2,80	3,17	3,43
T	4,25	3,40	3,20	3,13	3,35	3,38
O	4,35	3,30	3,48	3,23	3,40	3,55
L	4,40	3,35	3,15	3,25	3,40	3,75
D	4,45	3,25	3,75	2,65	3,45	3,73
A	4,97	3,58	3,12	3,47	3,68	3,72
I	5,02	3,55	3,67	3,37	3,65	3,82
G	5,05	3,55	3,10	3,75	3,73	3,68
E	5,28	3,53	3,70	3,58	3,70	3,78
R	5,33	3,57	3,48	3,75	3,73	3,93
H	5,68	3,78	3,92	3,70	3,83	4,00
M	6,08	3,92	3,78	3,97	4,02	4,08
C	6,50	3,87	4,23	4,10	4,22	4,27
F	6,72	4,12	4,25	4,23	4,23	4,23
N	6,87	4,27	4,15	4,17	4,25	4,33

V spodnjih tabelah so najvišje in najnižje uvrščeni govori prikazani glede na tolmače.

Tabela 5: Najvišje ocenjeni govori in tolmači

Govor	Tolmač
1	M
2	N
3	F
4	C
5	N
6	F
7	N
8	F
9	C
10	H
11	C
12	M
13	E
14	R

Tabela 6: Najnižje ocenjeni govori in tolmači

Govor	Tolmač
31	P
32	T
33	K
34	K
35	J
36	S
37	L
38	B
39	O
40	P
41	S
42	P
43	B
44	K

Na podlagi rezultatov zavrtnemo izhodiščno hipotezo o povezanosti med hitrostjo podajanja in uvrstitvijo govora na lestvici, saj rezultati kažejo, da je bila v naši raziskavi individualna kompetenca tolmača pomembna. V množici 14 najvišje ocenjenih govorov je 7 različnih tolmačev, ki tudi na uvrstitveni lestvici zavzema-jo najvišja mesta. Na lestvici najnižje ocenjenih govorov je 8 različnih tolmačev, ki so tudi na lestvici tolmačev na zadnjih osmih mestih.

V nadaljevanju so predstavljeni rezultati 2. faze analize, kjer smo ugotavljali povezanost med hitrostjo podajanja izvirnih govorov in številom izpustov v tolmačenih besedilih.

Tabela 7: Število besed na minuto v izvirniku in tolmačenem besedilu, odstotek besed v tolmačenem besedilu, število izpustov na 100 besed in število izpustov visokega tveganja na 100 besed pri 10 najpočasnejših govorih

Govor	Število besed v izvirniku na minuto	Število besed v tolmačenem besedilu na minuto	Odstotek besed v tolmačenem besedilu	Število izpustov na 100 besed	Število izpustov visokega tveganja na 100 besed
1	136	121	88,9	3,5	1,0
2	138	114	82,6	3,3	0,5
3	139	114	82,0	3,2	0,7
4	141	107	75,6	4,0	1,0
1	145	129	88,9	5,2	2,2
6	150	116	77,3	3,3	1,3
7	152	124	81,6	7,8	1,0
8	153	120	78,4	3,4	1,3
9	154	107	69,5	5,4	1,9
10	156	114	73,1	4,9	1,3

Tabela 8: Število besed na minuto v izvorniku in tolmačenem besedilu, odstotek besed v tolmačenem besedilu, število izpustov na 100 besed in število izpustov visokega tveganja na 100 besed pri 10 najhitrejših govorih

Govor	Število besed v izvorniku na minuto	Število besed v tolmačenem besedilu na minuto	Odstotek besed v tolmačenem besedilu	Število izpustov na 100 besed	Število izpustov visokega tveganja na 100 besed
1	183	132	72,1	7,5	3,0
2	185	114	61,6	9,3	3,3
3	188	119	63,3	9,4	3,0
4	189	120	63,5	6,5	2,0
5	191	123	64,4	8,3	3,9
6	197	105	53,3	9,5	2,5
7	199	121	60,8	9,1	2,8
8	200	114	57,0	10,5	6,5
9	201	141	70,0	11,1	2,9
10	203	101	49,7	11,6	4,6

V povprečju je bila razlika v številu besed med izvornim in tolmačenim besedilom pri 10 najpočasnejših govorih 29,8. Razlika v številu besed med izvornim in tolmačenim besedilom pri 10 najpočasnejših govorih je statistično pomembna ($p < 0,001$).

V povprečju je bila razlika v številu besed med izvornim in tolmačenim besedilom pri 10 najhitrejših govorih 74,6. Razlika v številu besed med izvornim in tolmačenim besedilom pri 10 najhitrejših govorih je statistično pomembna ($p < 0,001$). Razlika v številu besed v minuti pri izvornem govoru med 10 najpočasnejšimi in 10 najhitrejšimi govori je statistično pomembna ($p < 0,001$).

Tabela 9: Povprečno število izpustov na 100 besed

	Povprečje	Mediana	Standardni odklon	Interkvartilni razmik	n	95% interval zaupanja (IZ) za povprečje
Počasen govor	4,40	3,8	1,46	1,80	10	3,35–5,45
Hiter govor	9,28	9,4	1,57	1,75	10	8,16–10,40

Tabela 10: Rezultati statistične analize razlik med 10 najpočasnejšimi in 10 najhitrejšimi govori za spremenljivko povprečno število izpustov na 100 besed

	Testna statistika	P-vrednost	95% IZ za razliko
Parni t-test	-7,19	0,0000	-6,31--3,45
Mann-Whitneyev test	2,00	0,0003	

Razlika v številu izpustov na 100 besed med 10 najhitrejšimi in 10 najpočasnejšimi govori je statistično pomembna ($p < 0,001$). Pri hitrih govorih smo ugotovili statistično pomembno večje število izpustov na 100 besed v primerjavi s počasnimi govori.

Tabela 11: Povprečno število izpustov visokega tveganja na 100 besed

	Povprečje	Mediana	Standardni odklon	Interkvartilni razmik	n	95% IZ za povprečje
Počasen govor	1,22	1,1	0,51	0,30	10	0,85–1,59
Hiter govor	3,45	3,0	1,29	0,93	10	2,53–4,37

Tabela 12: Rezultati statistične analize razlik med 10 najpočasnejšimi in 10 najhitrejšimi govori za spremenljivko povprečno število izpustov visokega tveganja na 100 besed

	Testna statistika	P-vrednost	95% IZ za razliko
Parni t-test	-5,08	0,0003	3,19--1,27
Mann-Whitneyev test	1,00	0,0002	

Razlika v številu izpustov visokega tveganja na 100 besed med 10 najhitrejšimi in 10 najpočasnejšimi govori je statistično pomembna ($p < 0,001$). Pri govorih s hitrim podajanjem smo ugotovili pomembno večje število izpustov visokega tveganja v primerjavi z govori s počasnim podajanjem.

2.3 Razprava

V raziskavi je bila ugotovljena statistično pomembna razlika v povprečni oceni na podlagi uteženih spremenljivk in oceni spremenljivk 1–5 med 14 najvišje in 14 najnižje ocenjenimi govori. Ocenjevalci so na podlagi svoje zaznave in dojemanja

sporočilne vrednosti tolmačenja izoblikovali mnenje in vrednotili govore. Prednost modela je, da se izognemo subjektivnemu pristopu pri vrednotenju tolmačenja s strani poklicnega tolmača/raziskovalca in da tolmačeno besedilo prevzame vlogo samostojnega besedila, ki deluje v ciljnem jeziku. Slabost metode je, da ne more sistematično ugotoviti doslednosti pri posredovanju argumentov in metafor, zato bi bilo v prihodnjih raziskavah smiselno kombinirati oba pristopa, saj bi se s primerjavo izvirnika in ciljnega besedila omogočila strokovna ocena kakovosti tolmačenja ter ugotovilo, ali obstaja razlika med ocenami profesionalnih tolmačev in uporabnikov storitev. To se še posebej nanaša na idiomatičnost, ki so ji ocenjevalci v naši raziskavi dodelili najmanjši faktor vpliva. Kurz (2001) je ugotovila, da obstaja pri ocenjevanju kakovosti tolmačenja razlika pri vrednotenju vpliva posameznih spremenljivk tako med različnimi profili uporabnikov storitev tolmačenja kot tudi med profesionalnimi tolmači in uporabniki.

Zaradi delovanja v večjezičnem okolju so poslanci za doseganje ciljev odvisni od sodelovanja s tolmači, ki njihovo sporočilo posredujejo v vse uradne jezike EU. Za uspeh komunikacije sta odgovorna oba partnerja. Z rednim delom v EP si tolmači izoblikujejo mentalne predstave, ki jih shranijo in po potrebi sprožijo, kar jim omogoča predvidevanje. Tolmač sproti sprejema in posluša govor, pri čemer tempo narekuje govorc. Izsledki raziskav (Vuorikoski 2004) kažejo, da podrobneje ko tolmači posredujejo argumentacijo, učinkoviteje izrazijo smisel sporočila, kar je pomembno za poslušalca, saj mu pomaga pri procesu razumevanja, istočasno pa se tako oblikujejo merila kakovosti z vidika občinstva.

Omenjene trditve potrjujejo tudi rezultati naše raziskave, saj so ocenjevalci na podlagi lastnih meril in vtisa izoblikovali vrednostno lestvico kakovosti tolmačenih govorov, pri tem pa niso imeli vpogleda v izvirnik, kar bi jim omogočilo primerjavo. Pri oceni je ključna kognitivno-mentalna sposobnost tolmača, ki se odraža v tolmačevi komunikacijski in pragmatični kompetenci. Za uspešno predstavitev argumentov, ki temeljijo na znanstvenih in strokovnih dokazih, so pomembne tudi retorične sposobnosti: prepričljivost, razumljivo in tekoče podajanje sporočila s pravilno intonacijo in poudarki. K splošni kakovosti tolmačenja dodatno prispeva prijeten glas in sposobnost idiomatičnega izražanja v ciljnem jeziku.

Na podlagi ocen se je oblikovala uvrstitvena lestvica 44 govorov, kar je bilo realno pričakovati, saj se govori razlikujejo po obravnavani vsebini in strukturi tolmačenega besedila. Ocenjevalci so govore individualno ocenjevali glede na spremenljivke, zato obstajajo razlike med posamezniki, ki so se po lastnem prepričanju opredelili za oceno različnih spremenljivk pri določenem govoru. Iz rezultatov izhaja, da so razlike v ocenah med 14 najvišje in 14 najnižje ocenjenimi govori pri vseh spremenljivkah statistično pomembne ($p < 0,001$). Tudi razlika v deležu najvišjih ocen med obema skupinama govorov je statistično pomembna ($p < 0,001$). Na koncu, tudi

povprečna ocena govorov, pridobljena z metodo glavnih komponent, med obema skupinama je statistično pomembna ($p < 0,001$). Posledično sklepamo, da je razlika v ocenah pri vseh spremenljivkah med obema skupinama govorov, ki je bila preverjena z ustreznimi statističnimi testi, statistično pomembna.

Kognitivno upravljanje virov izhaja iz mentalne energije, ki je pri tolmačenju omejena. Iz raziskav (Gerver 1969; Seleskovitch 1982) izhaja, da se zaradi prevelike kognitivne obremenitve kakovost tolmačenja z večjo hitrostjo ter naraščajočim številom skladenjskih in prozodičnih dejavnikov, ki so značilni za pisna besedila, zmanjšuje. Setton (1999: 256) navaja, da imajo pri branju vnaprej pripravljenega pisnega besedila brez redundance tudi profesionalni tolmači resne težave. Rezultati študije AIIC-a o delovni obremenjenosti (2002), ki je zajela reprezentativen vzorec konferenčnih tolmačev, razkrivajo, da je za 75 % tolmačev najbolj stresen dejavnik hitrost, medtem ko so na drugem mestu govorci, ki berejo (72 %).

Prehitro podajanje vpliva na kratkoročni spomin, samonadzor pri podajanju in kakovost tolmačenja. Zaradi tega je pri prehitrem podajanju, kjer število besed presega priporočeno hitrost, še toliko bolj pomembno izluščiti bistvene elemente, ki so podlaga za argumentacijo in na podlagi katerih občinstvo sledi sporočilu. V naši raziskavi nismo mogli na primeren način preveriti hipoteze, ki so jo nekateri avtorji že potrdili, da obstaja povezava med hitrostjo podajanja govora in kakovostjo tolmačenja, saj so vsi govori krepko preseгли priporočeno hitrost 120 besed na minuto. Potrebne so dodatne raziskave, kjer bi ugotovili povezavo med hitrostjo in skladnostjo argumentov v izvirniku in ciljnim besedilu pri nadpovprečni hitrosti.

Govorci bi morali upoštevati dejstvo, da se njihovi govori tolmačijo, in govor podati tako, da tolmači lahko sporočilo razumejo in posredujejo na način, ki ciljnemu občinstvu omogoča, da si ustvarijo svojo razlago sporočila. To je na prvi pogled samoumevno, a naš korpus kaže, da se govorci tega ne zavedajo, saj je bila priporočena hitrost presežena pri vseh govorih, pri čemer smo morali oblikovati novo 5-stopenjsko lestvico hitrosti, v kateri je 82 % govorov uvrščenih v 3 najvišje stopnje od 160 do nad 200 besed na minuto, čeprav je v strokovni literaturi in navodilih AIIC-a priporočena hitrost 120 besed na minuto. Hitrost je povezana z vnaprej pripravljenimi prispevki z veliko gostoto informacij brez redundance, ki poslancem omogoča tekoče podajanje v strogo odmerjenem času. Kljub navodilom za delo s tolmači poslanci pri podajanju nezadostno uporabljajo prozodične elemente, kot so premori, poudarki in intonacija, ki v besedilu ustvarjajo kohezijo in koherenco, kar tolmačem olajša razumevanje in strukturiranje informacij.

Statistična analiza tako ni razkrila pomembne korelacije med hitrostjo in višjo oziroma nižjo uvrstitvijo govora na lestvici, s čimer je bila zavržena hipoteza o povezanosti med hitrostjo in kakovostjo tolmačenja v naši raziskavi. Možna razlaga

je, da je pri obvladovanju ekstremne hitrosti, ko so presežene vse meje, odločilna kompetenca posameznega tolmača.

To potrjuje tudi razvrstitev tolmačev, saj so vsi govori najboljše in najslabše ocenjenih tolmačev uvrščeni na vrh oziroma dno lestvice. Drugače povedano, variabilnost med tolmači v eksperimentu, ki sloni na kompetentnosti posameznika, je pomembnejša od vpliva specifičnih delovnih pogojev, kar kaže, da so v našem korpusu tolmači dodaten pomemben subjektivni dejavnik v večjezičnem okolju EP, kar je v svoji raziskavi ugotovila tudi Beaton (2007). Omenjeno trditev podpira negativna oziroma šibka korelacija med hitrostjo in uvrstitvijo govora na lestvici. Domnevamo, da vrhunski in izkušeni tolmači pri hitrem podajanju besedila, ki ni prilagojeno komunikaciji s tolmači, v procesu deverbalizacije in reformulacije oblikujejo argumente, ki so prepričljivi in s svojo sporočilno vrednostjo blizu izvorniku. Večina avtorjev (Pöchhacker 1994; Moser-Mercer 1996; Gile 1997; Setton 1999) poudarja, da je kakovost tolmačenja odvisna od poznavanja teme, s tem povezanega besedišča, obvladovanja delovnih jezikov, strategij, ki jih je tolmač razvil, in delovnih izkušenj.

V drugi fazi eksperimenta smo na podlagi našega korpusa preverili, kako tolmači uporabljajo izpuste v dejanskem konferenčnem okolju. Zavedati se moramo, da analiza vključuje samo določen vidik kakovosti, tj. pragmatičen vidik tolmačenja v povezavi s strategijo na plenarnem zasedanju EP pri obvladovanju hitrosti, ki je neprilagojena večjezični komunikaciji.

Pym (2009) izpostavi, da je tolmačenje zaznamovano z normo o popolnosti, ki narekuje, da si morajo tolmači prizadevati, da posredujejo vse, kar govorci povedo. Skladno z normo o popolnosti velja, da se z vsakim izpustom zmanjšuje kakovost tolmačenja. A izpusti so neizogibni, pa naj gre za (samo)popravljanja, napačne začetke ali obotavljanja, s katerimi tolmači izboljšajo izvornik in jih samoumevno izpustijo, ali strateško odločitev pri usklajevanju procesnih zmogljivosti med tolmačenjem.

V intervjujih, ki smo jih opravili s slovenskimi tolmači, je bilo izpostavljeno, da sta za uspešno tolmačenje na plenarnem zasedanju zaradi različnih šumov (hitrost, gostota informacij, neprilagojenost večjezični komunikaciji) pomembni predvsem dve strategiji: povzemanje in anticipacija. Anticipacija vključuje predhodno tematsko in terminološko pripravo na sestanek ter t. i. institucionalno kilometrino, ki jo tolmač pridobi z osvajanjem znanja o postopkovnih pravilih, razmerju moči in konstelaciji zavezništev v EP. Tolmači so poudarili, da so se morali na plenarnem zasedanju odmakniti od načela, da se pove vse ter si dovoliti odstopanje in toleranco napake, kar pomeni, da tolmač ob hitrem podajanju izvornika besedilo analizira, preoblikuje in posreduje bistveno sporočilo.

V našem eksperimentu so izkušeni tolmači ocenili pragmatičen učinek, ki ga ima določen izpust, ter njegov vpliv na posredovano sporočilo. Iz analize korpusa iz plenarnega zasedanja izhaja, da so za tolmačena besedila značilni izpusti, povzemanja, zgoščevanje informacij in kompenzacija. Skladno s Pymovo pragmatično opredelitvijo izpusta so ocenjevalci izpust visokega tveganja določili, če določene informacije, ki je bistvena za sporočilo, iz tolmačenega besedila ni bilo možno implicitno ali eksplicitno izluščiti. Pri tem so ocenjevalci upoštevali koherenco celotnega besedila (razvoj argumentacije, pojme in povezave v tolmačenem besedilu) in kontekst, ki je na voljo ciljnemu občinstvu, kjer velja, da je zaradi skupnega znanja poslanca potreba bo razlagi manjša. Tolmač se tako ob upoštevanju poznavanja in potreb ciljnega občinstva ter kognitivnih omejitev strateško odloči, katere informacije so relevantne in jih sorazmerno z naporom, ki ga vložijo v njihovo preoblikovanje, posreduje z namenom doseganja pragmatičnega učinka v določenem kontekstu.

Včasih ni povsem jasno, katera informacija je implicitno vsebovana v besedilu in se lahko izpusti. Zato je treba pri tolmačenju izvajanje stalno prilagajati in se odločati glede na celotno besedilo, cilje komunikacije, sporočilo in razvoj argumentacije v besedilu. Izkušeni tolmači, ki redno delajo na plenarnem zasedanju EP, ocenijo tveganje, ki ga posamezen izpust pomeni za cilj komunikacije. Pri hitrejšem podajanju, ki je zaradi vnaprej pripravljenih prispevkov semantično in sintaktično zgoščeno, tolmači potrebujejo dodatne zmogljivosti pri procesiranju informacij, saj se zahtevnost stopnjuje, zato morajo tolmači reševati večje število problemov, sprejemati odločitve ob upoštevanju makrostrukture celotnega besedila in že vnaprej znanih informacij, usklajevati različne napore in obvladovati komunikacijsko tveganje.

V analizi smo želeli preveriti, kako slovenski tolmači na plenarnem zasedanju v ekstremnih pogojih dela izpuste uporabljajo kot strategijo, ki jim omogoča zgoščevanje in povzemanje informacij. Rezultati naše analize razkrivajo, da je tako pri hitrih kot tudi počasnih govorih največ izpustov nizkega tveganja, ki so v tolmačenih besedilih stalno prisotni in ciljev komunikacije ne ogrožajo bistveno, saj je informacija praviloma dostopna in prejšnjega dela besedila ali iz konteksta. S tovrstnimi izpusti tolmači prihranijo čas in sprostijo procesne zmogljivosti za ostale naloge in problematične segmente besedila. Pri govorih s hitrejšim podajanjem je zaradi stopnjevanja zahtevnosti izvirnika v primerjavi z govori s počasnejšim podajanjem več izpustov visokega tveganja, kjer se segmenti iz različnih povedi ali znotraj stavka združujejo ali pa do izpustov prihaja zaradi napačnega razumevanja.

Pokazalo se je, da obstaja povezava med hitrostjo podajanja in številom izpustom. Pri počasnejšem podajanju tolmači izpuščajo redundantne informacije

zaradi pragmatičnih razlogov, tako da je besedilo bolj zgoščeno, sporočilo pa se posreduje učinkovito. Izpusti visokega tveganja predstavljajo izziv in narekujejo preoblikovanje. Pri hitrejšem podajanju so tolmači izpustili še več informacij, saj so morali zaradi velike gostote informacij obvladovati komunikacijsko tveganje in se strateško odločiti, katere informacije so bistvene za poslušalce glede na cilj komunikacije. Rezultati naše analize razkrivajo, da so zaradi preobremenjenih procesnih zmogljivosti v primerjavi z govori s počasnejšimi govorci v izvirniku izpustili več bistvenih informacij, ki predstavljajo tveganje za cilje komunikacije.

Izpusti pa niso zgolj posledica kompleksnosti simultane tolmačenja in zahtevnih pogojev na plenarnem zasedanju, ampak so odvisni tudi od kompetence posameznega tolmača (Pym 2009). Tudi izkušeni tolmači z dobro razvito tolmaško kompetenco ne morejo v celoti posredovati vseh odtenkov izvirnika. Določeno število izpustov je neizogibno in sprejemljivo pod pogojem, da pri tolmačenju ne prihaja do prekinitev in da je podajanje skladno s ciljem komunikacije. Na plenarnem zasedanju EP so izpusti zaradi ekstremnih pogojev dela del krovne strategije, saj tolmači z njimi ohranijo bistveno sporočilo izvirnika, privarčujejo na času in usklajujejo kognitivne vire, kar na splošno prispeva k večji kakovosti. Poleg tega izpusti ne privedejo vedno do izgube informacij, saj so le-te lahko prisotne drugje v besedilu ali pa so poslušalci z njimi seznanjeni zaradi poznavanja ozadja. Sporočilo izvirnika je podvrženo stalnemu prilagajanju in ocenjevanju glede na razvoj besedila in globalno koherenco.

Ne glede na hitrost izvirnika si tolmači prizadevajo za enakomeren tempo podajanja s poudarki in primerno intonacijo, ki je razumljiv in mu poslušalec lahko sledi, ne glede na število besed v minuti, kar so poudarili tudi v naših intervjujih. To se lahko doseže z abstrakcijo, zgoščevanjem, povzemanjem, selektivnim poslušanjem, filtriranjem ključnih konceptov in povezav ter izpuščanjem redundantnih in nerazumljivih elementov govora. Sporočilo evropskega poslanca mora biti jasno izraženo, pri čemer morajo tolmači tovrstno analizo opraviti v realnem času med tolmačenjem, tako da lahko ciljnemu občinstvu posredujejo smiselno in relevantno sporočilo čim bolj prepričljivo, jasno in koherentno, tako da upoštevajo pragmatičen namen govorca.

3 ZAKLJUČKI

Uvrstitvena lestvica govorov in tolmačev kaže na razlike med tolmači, ki slonijo na kompetentnosti posameznega tolmača. V raziskavi takšnega obsega je vpliv subjektivnega dejavnika oziroma kompetence posameznega tolmača pomemben in odpira dodaten vidik analize, ki bi ga bilo treba preveriti na večjem vzorcu.

V raziskavi ni bila ugotovljena korelacija med hitrostjo podajanja in uvrstitvijo govora na lestvici, saj nismo mogli na ustrezen način testirati korelacije med hitrostjo in kakovostjo tolmačenja (višina ocene pri določenih spremenljivkah in splošni oceni govora), ker je bila pri vseh govorih priporočena hitrost presežena. Kritična točka nerazumevanja oziroma slabega sodelovanja med tolmačem in govorcem na plenarnem zasedanju EP je prehitro podajanje govora in neprilagojenost ustnemu diskurzu, kar bistveno preobremeni mentalne zmogljivosti tolmača. Kompetentnost tolmača je dejavnik, ki v veliki meri kompenzira vpliv omenjenega dejavnika.

Zaradi ekstremnih pogojev, neprilagojenosti večjezični komunikaciji in omejenih procesnih zmogljivosti je na plenarnem zasedanju nemogoče slediti maksimi, da se pove absolutno vse. Zato tolmači razvijejo strategije, kot so izpusti, posploševanje, zgoščevanje, približno povzemanje, da bi tekoče in s poudarki oblikovali besedilo, ki bo prepričljivo, koherentno in sprejemljivo za občinstvo. Tolmači tako glede na omejitve v procesnih zmogljivostih, lastno znanje in izkušnje presodijo, katerih informacij jim ni treba posredovati, saj ima ciljno občinstvo do njih dostop, bodisi zaradi besedilnega konteksta ali poznavanja ozadja. S strateško uporabo izpustov tolmači lahko ustrezno obvladujejo komunikacijsko tveganje, privarčujejo čas in uskladijo procesne zmogljivosti. Izpusti so pri tem pomembna strategija, ki omogoča procesiranje informacij, pri čemer se tolmači odločajo, ali so informacije glede na globalno shemo besedila bolj pomembne, drugotnega pomena ali redundantne. Rezultati našega korpusa kažejo, da je v tolmačenih besedilih število besed v primerjavi z izvirniki manjše, besedila so krajša, določene informacije so okrnjene. Ravno tako se je razkrila povezava med hitrostjo podajanja in številom izpustov, saj je bilo pri 10 najhitrejših govorih zabeleženo statistično pomembno večje število izpustov na 100 besed kot tudi izpustov visokega tveganja na 100 besed v primerjavi z 10 najpočasnejšimi govorji.

Poleg ozaveščanja govorcev o pomenu sodelovanja v institucionalnem okolju je to pomembno tudi za usposabljanje in seznanjanje začetnikov o pomenu pragmatičnega vidika tolmačenja ter odmiku od načela popolnosti, da se pove vse, kar je v ekstremnih pogojih dela nemogoče, zato je treba kognitivne vire strateško upravljati in sprejeti odločitve, ki so usklajene z globalnimi cilji komunikacije in sporočilom govorca.

Za celovito oceno kakovosti tolmačenja je potreben večstopenjski pristop, saj zgolj ocene poslušalcev na podlagi retoričnih parametrov ne odkrijejo vseh prilagoditvenih procesov med tolmačenjem, kot so izpusti, zgoščevanje in redukcije, ki vplivajo na končno podobo tolmačenega besedila. Tako je priporočljivo tudi primerjati izvorno in ciljno besedilo ter na podlagi objektivnih in primerljivih meril ugotoviti, kako posamezni procesi in strategije med tolmačenjem vplivajo na sporočilno

vrednost ciljnega besedila. V prihodnosti bi bilo treba izvesti raziskave, v katerih bi natančno vrednotili vpliv motečih dejavnikov na proces tolmačenja oziroma ugotovili, če optimizacija sodelovanja med govorcem in tolmačem vpliva na kakovost.

Literatura

- AIIC, 2002: *Workload Study*. Ženeva: AIIC.
- Barik, Henri R., 1973: Simultaneous interpretation: Temporal and quantitative data. *Language and Speech* 16. 237–70.
- Beaton, Morven, 2007: Interpreted Ideologies in Institutional Discourse. *The Translator* 13. 271–296.
- Bühler, Hildegund, 1986: Linguistic (semantic) and extra-linguistic (pragmatic) criteria for the evaluation of conference interpretation and interpreters. *Multilingua* 5. 231–35.
- Gerver, David, 1969: The effects of source language presentation rate on the performance of simultaneous conference interpreter. Foulke, Emerson (ur.): *Proceedings of the second Louisville conference on rate and/or frequency-controlled speech*. Louisville, Kentucky: Center for Rate-Controlled Recording, University of Louisville. 162–184.
- Gile, Daniel, 1997: Conference interpreting as a cognitive management. Danks, Joseph E., Gregory M. Shreve, Stephen B. Fountain in Michael K. McBeath (ur.): *Cognitive processes in translation and interpreting*. London/New Delhi: Sage. 196–214.
- Goldman-Eisler, Frida, 1967: Sequential temporal patterns and cognitive processes in speech. *Language and Speech*. 122–132.
- Inghilleri, Moira, 2003: Habitus, field and discourse. Interpreting as a socially situated activity. *Target* 15. 243–268.
- Inghilleri, Moira, 2005: Mediating zones of uncertainty. Interpreter agency, the interpreting habitus and political asylum adjudication. *The Translator* 11. 69–85.
- Kadic, Mira in Franz Pöchhacker, 1999: The hospital cleaner as healthcare interpreter: A case study. *The Translator* 5. 161–178.
- Kurz, Ingrid, 2001: Conference interpreting: Quality in the ears of the user. *Meta* 45. 394–409.
- Marzocchi, Carlo in Giancarlo Zucchetto, 1997: Some considerations on interpreting in an institutional context. The case of the European Parliament. *Terminologie et Traduction* 3. Luxembourg: European Commission. 70–85.
- Moser-Mercer, Barbara, 1996: Quality in interpreting: Some methodological issues. *The Interpreters' Newsletter* 7. 43–55.
- Oléron, Pierre in Hubert Nanpon, 1965: Recherches sur la traduction simultanée. *Journal de Psychologie Normale et Pathologie* 62. 73–94.

- Pöchhacker, Franz, 1994: *Simultandolmetschen als Komplexes Handeln*. Tübingen: Günter Narr.
- Pym, Anthony D., 2009: On omission in simultaneous interpreting: Risk analysis of a hidden effort. Hansen, Gyde, Andrew Chesterman in Heidrun Gerzymisch-Arbogast (ur.): *Efforts and models in interpreting and translation research: A tribute to Daniel Gile*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 83–105.
- Seleskovitch, Danica, 1978: *Interpreting for international conferences*. Washington, D. C.: Pen & Booth.
- Setton, Robin, 1999: *Simultaneous interpretation: A cognitive-pragmatic analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Tabachnick, Barbara G. in Linda S. Fidell, 2001: Principal components and factor analysis. *Using multivariate statistics*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon. 582–633.
- Vuorikoski, Anna-Riitta, 2004: *A voice of its citizens or a modern tower of babel? The quality of interpreting as a function of political rhetoric in the European Parliament*. Tampere: Tampere University Press.
- Wadensjö, Cecilia, 1998: *Interpreting as interaction*. London/New York: Longman.